

A mi Ojsztrahunk

Melegsívű írást adott közre Nyuli László hegedűművész David Ojsztrah halálának 30. évfordulójára emlékezve a ZENEKAR 2004 szeptemberi számában. A szerző mindössze 13 éves volt Ojsztrah utolsó magyarországi koncertjeinek idején, 15, amikor e zseniális muzsikos végleg eltávozott. Nem gyűjthetett tehát sok személyes élményt arról, hogy a magyar zenekultúrának volt Ojsztrahja, a varázslatos művésznek pedig magyar zenekultúrája. Remélem, nem váltom ki Nyuli László rosszállását, ha ezekre a becses kapcsolatokra irányítom a figyelmet.

Odesszában, a szülővárosban kezdődött, hol a diák és ifjú hegedűs ámulattal hallgatta Szigeti József játékát, Bartók Gyermekeknek-darabjaiból készült saját átíratát, a Román népi táncok Székely Zoltántól származó hegedű-zongora változatát. Ott volt Ojsztrah Bartók odesszai hangversenyén (1929. január 29.), lelkesen hallgatta zongoradarabjait és Stefan Frenkellel előadott II. Hegedű-zongora szonátáját. Szigetit személyesen 1954-ben ismerte meg s a mi emberünknek oroszlanrésze volt abban, hogy egy évre rá Ojsztrahot amerikai turnéra hívták.

Személyes Bartók-élménye repertoárjában is tükröződött, bár teljességre nem törekedett. Budapesten is játszott a fiatalkori Hegedűversenyt, a Szigeti-átíratot, Richterrel lemezre vette az I. Zongoraversenyt, a nagy Hegedűversenyt, amit aztán Igor fiára bízott. Rozsgyesztvenszkijjel „házilagosan” eljátszotta mindkét Hegedű-zongora szonátát, de hasztalan bízta partnerét koncertprodukcióra, a karmester közönségnek soha nem zongorázott.

Kodály – tudjuk – nem kényeztette a hegedűsöket módfelett. Mennyire kérlelte pedig jóbarátja, Menuhin, írjon számára versenyművet; belőle mindössze négy zongorás kottaoldal készült el. Hanem 1959 tavaszán nekünk is bemutatta növendéke, Grigorij Fejgin, frissen készült hegedű-zongora átíratát a Kállai kettősből. Az átdolgozóról ezen kívül semmit nem tudok, de hogy e verzió újdonság volt, az bizonyos, mivel Kodály 1959 júliusában javíttatta át a hegedűs Kállait s autorizálta moszkvai kiadását. Létezéséről talán ép-

pen Ojsztrah hangversenyén szerzett tudomást, fénykép is őrzi, hogy jelen volt a koncertjein s tudjuk, Ojsztrah nem egyszer járt otthonában, a Köröndön.

1955-től, első philadelphiai vendégszeplésétől haláláig kölcsönös művészi-emberi nagybarabsülésen alapuló meghitt barátság fűzte Ormándy Jenőhöz, aki évente szerette volna zenekara szólistájaként viszontlátni és, ha ideje engedte, el nem mulasztotta szólóestjeit meghallgatni. Két hegedűs egymásra találása volt ez, hiszen Ormándy – eredeti nevén Blau Jenő – Hubay művészképzőjéből került ki, tanult szakmája a hegedű. Ugyanilyen szoros baráti szálak fűzték Széll Györgyhez és a Clevelandi Szimfonikusokhoz.

David Ojsztrah kilencszer járt Magyarországon. Illetve lehet, hogy csupán nyolc és fél alkalommal. Ugyanis 1935-ben vasúton töltött egy hetet a Moszkva-Varsó-Bécs-Budapest-Belgrád-Szófia-Isztambul vonalon, törökországi turnéra tartva. Hogy járt-e a pályaudvar peronján kívül magyar földön, azt persze nem tudhatom, miként azt sem, miért kellett ilyen szép körutazást tennie Európában. Azt viszont tudom, hogy teljes inkognitóban jött és ment hegedűtökjével a 27-éves művész, kinek nevét senki nem hallotta – hogyan is hallhatta volna – nálunk.

Neve, bár mindössze papíron, először 1937 tavaszán vált ismertté. 1937 márciusában megnyerte a brüsszeli Nemzetközi Ysaye Hegedűverseny I. díját. A zsűrinek a március 12-én elhunyt Hubay Jenő helyett tagja volt a hosszú ideje Belgiumban élő Gertler Endre, a döntőben két további magyar, Flesch Károly és Szigeti József. A versenyről nagy cikkben számolt be Gertler a Pesti Napló 1937. április 18-i számában: „Az első helyre Ojsztrah (Oroszország) jutott. Nagyszerű hegedűs.” Hogy hány magyar indult, nem írja, csak egy nevet említ, a döntőbe Virovai Róbert jutott, aki kilencedik lett a 12-tagú fináléban. A beszámoló tudatja, a moszkvaiak további négy helyezést (3-6. díj érték el, négy versenyzőjük Stradivarin, egyikük Guarnerin játszott; Gertler nem tudhatta, hogy az orosz arisztokrácia 1917–18-ban elkönfiskált javai között volt számtalan nagyértékű

mesterhangszer, ezeket kapták használatra a muzsikosok.

Személyes koncerttermi emlékeim-élményeim természetesen jóval későbbre datálhatók. Az eddigiek forrása kisebb részt magam gyűjtötte cédula és jegyzet, nagyobb részt Viktor Juzefovics könyve, a családi archívum tömérdek dokumentumával (David Ojsztrah. Beszélgetések Igor Ojsztrah-hal. Gondolat. Budapest, 1980., 230. o. A Moszkvában 1976-ban kiadott könyvhöz szerzője írt új, a magyar vonatkozásokkal foglalkozó előszót, Albert István a budapesti hangversenyeket áttekintő zárófejezetet).

David Ojsztrah nemzetközi karrierje kétszer tört derékba. A brüsszeli diadal után, sőt, már az 1935-ös varsói Nemzetközi Wieniawski Verseny 2. díja után is tömérdek külföldi meghívásnak tett eleget, a II. világháború alatt természetesen lehetetlen volt eljutnia Londonba, vagy a németek által megszállt Párizsba, Belgium, Hollandia, Lengyelország városaiba.

Már 1945-ben fellépett Bécsben, 1946-ban az első Prágai Tavaszon (Prága akkor még Benes elnök Csehszlovák Köztársaságának fővárosa, a kommunista hatalomátvétel két évvel későbbi „esemény”). Járt Európát, míg tehette. Ojsztrah 1949-ben, a számára – és számunkra – lehetséges legkésőbbi időpontban kétszer is koncertezett Budapesten. (Hogy mit értek „lehetséges legkésőbbi” alatt, arra még rátérek.)

Első szólóestjét a Zeneakadémia Nagyszalonban, 1949. március 18-án rendezték; partnere akkor állandó zongorakísérője, Vlagyimir Jampolszkij. Fájó szívvel bár, de nem hallottam; a belépti díj nem fért bele 10 forintnyi heti zsebpénzembe, tartalékolnom kellett belőle 5 forintot Klemperer Nürnbergi mesterdalkokok pár nap múlva esedékes felújítására – számomra bemutatóra, mivel korábban nem volt hozzá szerencsém – és nem beépített muzsikus-emberem, aki a terembe juttasson.

Jemnitz Sándornak a másnapi Népszavában megjelent kritikájából tudom, hogy Ojsztrah másfél hangversenyt prezentált akkor. Szünet előtt Vitali Chaconne-ját, Beethoven G-dúr románcát és Brahms dmoll szonátáját, a második félidőben –

zongorakísérettel – Sibelius nálunk alig ismert Hegedűversenyét (véletlen-e, vagy sem, rímelt ez utóbbira, vagy sem, 1970 októberében, kései magyarországi fellépésén, amikor karmesteri pálcát is tartott a kezében, kedves tanítványa, Gidon Kremer budapesti bemutatkozásul szintén Sibelius versenyművét játszotta, a Rádiózenekar közreműködésével). A harmadik „félidőben” – ugye, szép képzavar –, csupa virtuóz ráadásszámot játszott.

Jemnitz: „A művész lankadatlan frissességgel, az elfáradás legcsekélyebb nyoma nélkül játszotta el a ráadásszámok között Bartók Béla Román táncai-t és Paganini másoknál parádés főszámként szereplő Mózes-variációit: mintha nagyszerű vendégünk maga sem tudna betelni az ismerkedés és barátság megpecsételésével. S minden egyes számával valóban szorosabbra is fűződött a kapcsolat közte és Budapest zenebarát tömegei között, akik a késő éjszakai órákig tombolva ünnepelték David Ojsztrahot, zenevilágunk új kedvencét.”

Öt nappal a szólóest után, március 23-án három versenyművet játszott a Városi Színházban: Mozart A-dúr, Mendelssohn, Hacsaturján. A Székesfővárosi Zenekar kísérte Somogyi László vezényletével. Zsúfolt ház fogadta, több, mint 3000 főnyi közönség; a csillárokon csak azért nem lógtak, mert a hatalmas nézőtérén Erkel Színházzá történt átépítése előtt sem volt efféle világítótest. Első találkozásom volt ez David Ojsztrahhal, féltve őrzött emlék. Kivált a Mozartja, mert a Mendelssohn-koncertet korábban, Cserfalvy Eliz tünevényes előadásában ismertem meg, a Hacsaturján-opuszt még korábban, 1946 februárjában a Rádió mellett, Zathureczky Edének a 6-os stúdióból, hazai bemutatóként közvetített, számomra emlékezetes interpretálásában; de Mozartot az érzelmi teljességnek ezzel az igényével Ojsztrah előtt hegedűn soha. Ebben (is) páratlan jelensége volt az orosz művészképzés hagyományain nevelkedett szovjet Mozart-értelmezésnek. Ő anyanyelvként „beszélt” Mozartul, miközben legnagyobb szólísta-pályatársai, egy Richter vagy Gilelsz zongoráján is fölöttébb hiányos volt a salzburgi csodagyermek és -felnőtt zenéjének hiteles érzelmi töltése.

Mozart volt a középpontban a budapestiek – és szerény magam – utolsó találkozásakor, 1972. október 18-án és 19-én (Zeneakadémia, Erkel Színház, ÁHZ). Bach a-moll koncertjét, a Mozart A-dúrt játszotta és vezényelte, szünet után a Jupiter-szim-

fónia következett az ő pálcája alatt. Ilyen lángoló Jupitert Klempereren kívül soha életemben nem hallottam.

De vissza, 49 márciusáig! A Városi színpadának sarkában ott árválkodott a zongora, bár rá Mozart-Mendelssohn, Hacsaturján versenyművében szükség nem volt. Kun Imre, a zenei menedzser-legenda, a hangverseny rendezője nyilván tudta a művésztől, hogy a ráadások zongorakíséretet igényelnek. Így is volt, egy fél este való Sarasatétól Bartókig.

Mindmáig ritkaságszámba megy, hogy muzsikus-világnagyság néhány hónapon belül ismét megjelenjék Budapesten. A szoros kivételek közé tartozik Ojsztrah, ki 1949 augusztusában ismét vendégünk volt, zsűritag a budapesti Világifjúsági Találkozó zenei versenyein. A VIT, amíg élt, a szovjetbarát fiatalságot gyűjtötte egybe, 1947-től két évente. Zenei versenyek díjait nem valami sokra értékelték a világ, gyanakodott, hogy nincs a politika mögött sem tudás, sem tehetség, utóbb mégis visszaigazolta a nemzetközi zenei élet. Kivált a nálunk járt fiatal szovjet művészeket. Első díjat nyert Igor Ojsztrah, Msztyiszlav Rosztropovics, Daniel Safran, Zara Doluhanova fenomenális pódiuménekes, Olga Erdeli – alighanem Erdélyi Olga Kárpátjáról, második díjat az akkor még brácsás Rudolf Barsaj (brácsásoknak I. díjat nem osztottak).

Ojsztrah nem érte be a zsűrizéssel, koncertezett is. Kétszer a Rádiózenekarral; a 6-osban fiával Bach d-moll kettősversenyét játszotta (képünk), a Csepeli Munkásotthonban a Csajkovszkij-versenyt. A Zeneakadémián a szintén zsűritagként érkezett kiváló pianistával, Lev Oborinnal szonátázott (Beethoven, Prokofjev, C. Franck, tömérdek ráadás). Oly tumultus volt, hogy a kapuknál kellett felmutatni bebocsátás végett a beléptijegyet a boldog birtokosoknak. Richternél, Menuhinnál áll majd őrség a bejáratnál, más hasonló esetre nem emlékszem.

Hanem e sűrű vendégeskedésnek meglett a bőjtje hamarost. Tíz évig nem hallottuk Stradivariját, David Ojsztrah mélysé-

gesen vallásos, hite minden előírását megtartó ember volt. Származott ebből, bár nem ideológiai értelemben, gondunk nekünk is, amikor a művész 59 után Budapesten kívül is koncertezett. Rudolf Erzsébet, a boldogult Országos Filharmónia nyugat-magyarországi kirendeltségének vezetője beszélt el, hogy szinte megoldhatatlan leckét adott neki Győrött az Ojsztrah-házaspár étkezésének megoldása. Ők ugyanis ragaszkodtak a vallási előírások szerint készített kóser koszthoz – bizonyult előírásait nem részletezem – miközben az egész országban egyetlen apró vendéglő volt elkészítésére felkészülve, a Niessel-féle konyha, Budapesten a Révay utcában, a Vidám Színpad táján.

Mármost Sztálin a terror minden eszével üldözte a vallást; parancsára felrobbantottak tömérdek pravoszláv templomot-kolostort, rendeztek be ateista múzeumot Szentpétervár legnagyobb templomában. Ezt belülről nem láttam, de lelakatolt templomot annál többet Moszkvában is, Leningrádban is, pedig szívesen megnéztem volna az ikonokat.

Ojsztrah nem titokban volt vallásos. Szántszándékkal sem rejtőzködhetett volna, mert az bizonyosan feltűnt, hogy a nem éppen karcsú ember fogadásokon ételhez nem nyúl. Sztálin a II. világháború után intézményesen üldözte nemcsak a vallást általában, hanem birodalma nemzetiségnek tekintett zsidóságot is, mint megannyi imperialista ügynököt és felforgató cionista bérencet. Ojsztrahot a magyarországi diadala után, Sztálin haláláig mindössze háromszor engedték a vasfüggönyön túra – hozzánk egyáltalán nem –, a családját persze túsul tartották Moszkvában, őt magát, fő a bízalom, a szovjet nagykövetségeken szállásolták el, vagyis szovjet felségterületen, hogy jobban őrizhessék.

Egyébként – ezt a fiatalabb kollégáknak írom – a mi égtájainkon szovjet muzsikust meghívni, pláne turnéra szerződtetni, hosszú időn át nem lehetett. Sőt, az 50-es években még azt sem lehetett előre tudni, hogy kik érkeznek hangversenyezni hozzánk az évente megrendezett rituális Szovjet Kultúra Hónapjára, természetesen szigorúan delegációban, megfelelő mennyiségű titkosrendőr védelmével élvezve. A „védelemben” azután a mi ÁVH-nk is derekasan részt vett, minden muzsikust külön autó fuvarozott külön tolmáccsal, kinek minden éjjel jelentést kellett írnia arról, hogy a kedves vendég *kivel* és főleg *miről* beszélgetett.

David Ojsztrah nemzetközi karrierje 1955-ös amerikai turnéjával szárnyalt fel ismét. Akkor viszont dollárnyomdaként kezelték, mert az imperialista pénzre nagyobb szüksége volt Moszkvának, mint a mi jó forintunkra. Ki is rázták a művészekből a gázsit az utolsó centig.

Tíz évet kellett várni rá, amikor 1959 március 16-án az Erkel-színházban Beethoven és Brahms versenyművét játszotta (Ferencsik, ÁHZ), úgy éreztem, hallottam, mintha csak napok teltek volna el első budapesti diadala óta. A Beethovent újra eljátszotta március 20-án a Csepeli Munkásotthonban, közkívánatra másnap a Zeneakadémián. (Terven kívül, akkoriban, szükség törvényt bont, hangversenyt lehetett improvizatív is rendezni. Richtert is négy estére delegálták 1954-ben s lett belőle, közóhajra, tízegynéhány.) Átnyújtotta nekünk Mozart A-dúr és Sosztakovics I. hegedűversenyét is. Szólóestjén Tartini, C. Franck és Hindemith szonáta.

1962 őszén Ojsztrah nyitotta meg a Budapesti Zenei Heteket. Mozart D-dúr és Hindemith I. Hegedűversenyével, másnap Prokofjev I. és Bartók korai versenyművével. Mindkét estén az ÁHZ kísérte, Kórodi András, majd Komor Vilmos vezényletével.

60. születésnapjának esztendejében, 1968. november 19-én Kovács Dénes igazgató adta át Ojsztrahnak a Zeneművészeti Főiskola igazgató tanácsának határozata alapján a tiszteletbeli tanárrá választásáról szóló oklevelet az intézet „tisztelete és nagyrabecsülése jeleként, világszerte elismert előadóművészi és pedagógiai eredményeiért.” (Részlet az oklevél indoklásából.)

Ojsztrah mintegy székfoglaló hangversenyeken igazolta vissza a számára oly becses elismerést. Egy nappal korábban karmesterként is bemutatkozott nekünk az Erkel-színházban az Oberon-nyitánnyal és Prokofjev V. szimfóniájával – köztük játszott is, dirigálta is Mozart A-dúr versenyművét. Utolsó pianista partnerével, Frida Bauerrel Schubert A-dúr szonatináját, Tartini Ördögtrilla, Ravel G-dúr, Prokofjev f-moll szonátáját, majd tömérdek ráadást. Így írt róla a Magyar Nemzetben Pernye András: „Ami felhangzik – valóban bővívelés. Ojsztrah aranyszínű hegedűhangja szinte befonja és behálózza a hallgatót, valami különös mámorba ringatja, ami sohasem idegfeszítő, éppen ellenkezőleg, a végtelenségig megnyugtató. Szonátaestjén gyönyörködhattunk ebben a hangszeplőségben, ebben a végsőig kicsiszolt és legömbölyített virtuozitásban.”

Legközelebb 1970 októberében hallottuk. Ekkor vezényelte először – és utoljára – a Rádiózenekart (Egmont-nyitány, Brahms II.) és mutatta be nekünk legkedvesebb tanítványainak egyikét, a mindössze 23 éves Gidon Kremert (Sibelius). Ez volt az általa „csak” karmesterként jegyzett egyetlen hangversenye Budapesten. Emlékezetesen szép Brahms szólta a keze alatt.

Megjegyzem, Klemperer, bár életfilozófiája volt, hogy karmesterekről rosszat vagy semmit, 1968-ban, meghallgatva Bécsben a karmester Ojsztrah Brahms-ciklusát, bebicegett gratulálni kartársának a Hotel Imperialba (83-éves volt, már járni is alig tudott akkor). „Örömmel köszöntöm Önt, mint kollégát” – így az aggastyán. Mire Ojsztrah: „Nem is tudtam, hogy újabban Ön hegedül”.

Természetesen a pálcá mellé hegedűjét is magával hozta 1970 októberében Budapestre. Frida Bauerrel Beethoven, Sosztakovics, Franck szonátát prezentált és – szokása szerint – fél koncertnyi ráadást: Messiaen, Ravel Tzigane, Debussy és Mozart.

„David Ojsztrah két esztendővel ezelőtt tartott utoljára szólóestet Budapesten. Akkori hangversenyén megállapíthattuk, hogy a művészt már sokkal kevésbé foglalkoztatja a szó eredeti értelmében vett hegedülés, mint a zene mondanivalójának kibontása. Legutóbbi hegedűestjének tanúsága szerint Ojsztrah ezen az úton lépett megintcsak tovább. Hangszerkezelése természetesen makulátlan szépségű most is, tónusa tán a legnemesebb hegedűhang, amely valaha is létezett s a hangszeres játéka a művész végtelenül természetes és egyszerű kifejezési eszköze, mondhatnók

életeleme.” Ezt magam követtem el a Népszabadság 1970 november 3-iki számában.

Budapesten egyszer, majdnem olyan inkognitóban tartózkodott, mint 1935-ben, átutaztában. 1970, Bartók születése 90-ik évfordulójának esztendeje; emlékhangversenyre hívta meg a Bécsi Ünnepi Hetek fesztivál az ÁHZ-t Ferencsikkel és David Ojsztrahhal. Május 22-én és 23-án léptek fel a Konzerthaus Nagytermében. Ojsztrah a fiatalkori Hegedűversenyt játszotta, a Táncsvit és a Concerto között. David Ojsztrah megszállott próbamániás volt, semmit nem bízott a véletlenre, pedig mondhatta volna Failoni sziporkáját: „Ik Musiker, Si Musiker warum Proben” (Én muzikus, maguk muzikus, minek próba – nem valami briliáns németseggel). Bizonyos, hogy néhány napot a próbák végett itt töltött a bécsi fellépés előtt, mivel a helyszínen erre már nem jutott volna elegendő idő. Ezt a műsort mi akkor sajnos nem hallottuk, nem volt belőle kvázi nyilvános, koncertszerű főpróba Budapesten. Okát nem ismerem.

Nem tudtuk, hogy búcsúznak tőle 1972 októberében, pedig akkor, 18-án a Zeneakadémián, másnap az Erkel Színházban hallottuk utoljára a hegedűjét, s láttuk pálcával a kezében (erről, Mozart kapcsán már megemlékeztem). A mi szűkös viszonyainkhoz képest különösen gazdag hegedűs esztendő volt ez. Tavasszal itt járt Szeryng, nyáron Kremer, októberben, tán egy héttel Ojsztrah után jött Menuhin.

Nem hallatszott a produkción, hogy mennyire beteg a szíve. 1973-ban 11 hónapot töltött ágyban és lábadozóban, zene nélkül. Hátralévő hónapjaiban is két végén égette a gyertyát, hasztalan rimáncodtak orvosai, ne vezényeljen többé és ritkítson hegedűs fellépésein. Hollandiába is vezényelni utazott 1974 októberében, 24-én elragadta a ki tudja hányadik szívvroham.

Budapesten Gertler Endre siratta el, ki 1937-ben az első hírt küldte Ojsztrahról Magyarországra. Alban Berg „Egy angyal emlékének” dedikált, saját requiemjévé vált Hegedűversenyét játszotta november 4-én a Zeneakadémián s a versenymű előtt a szónoklathoz nem szokott művész megrendült szavakkal emlékezett meg az elhunyt pályatársáról. David Ojsztrah emlékének ajánlotta a versenyművet, kérve bennünket, közönségét, taps helyett néma felállással osztozzunk a gyászban. Így is történt, lehajtott fejjel álltunk, percekig...

Breuer János